

तुषार भाग्यवंत यांचे वास्तव जीवन

प्रा. डॉ.सुनील भिसे
बॅ. बाळासाहेब खर्डेकर
महाविद्यालय, वेगुर्ला,
जि. सिंधुदुर्ग ४१६५१६

प्रस्तावना :

भारत देशातून परकीय सत्तेने काढता पाय घेतला. स्वतंत्र देशाचे सामाजिक, राजकीय, आर्थिक, सांस्कृतिक विचाराचे मंथन सुरु झाले. समाज सुधारणेचा काळ आणि राजकीय व्यवस्थापनाचा काळ ह्या आर्थिक नाण्याच्या दोन बाजू बनून राहिल्या. सामाजिक कार्यकर्ते आणि समाजसुधारक यांना आंतरबाह्य समाज परिवर्तन हवे होते. समाजातील जुनाट चालीरीती, रूढी परंपरा नष्ट करून नव समाज निर्मिती हवी होती. समाज ज्या जोखडांच्या, बंधनांच्या विळख्यत सापडला होता ती जोखडे नष्ट करणे, बंधने झुगारून देणे हे समाजासमोरील फार मोठे आव्हान होते. महात्मा जोतिबा फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, राजर्षी शाहू महाराज यांच्या विचाराने प्रेरित झालेला समाज कात टाकत होता. दलित माणसाच्या जीवनातील दुःख दैन्य, दारिद्र्य, अवहेलना हटत नव्हती. ह्यावरील उपाय तोकडे पडत होते. दलित जीवन अंतरबाह्य काळवंडून गेले होते. त्यांना भाकरी हवी होती. नवजीवन हवे होते. पोटासाठी अनेकांना वणवण भटकावे लागत होते. मिळेल ते खाऊन दिवस काढावे लागत होते. वाड्या, वस्त्या, गावे, खेडी ओस पडत होती. दलित माणूस पोटासाठी मोलमजूरी करित होता. आंबेडकरांच्या विचारांनी समाज सुधारणेचे वारे वाहू लागले होते. दलित तरुण शिक्षण घेऊन आपल्या पायावर उभे राहण्याची धडपड करित होते. दया पवारांचे 'बलुतं', लक्ष्मण माने यांची 'उपरा' उत्तम बंडु तुपे यांचे 'काट्यावरची पोटं' यासारख्या दलित साहित्याने दलित समाजाचे दुःख वेशीवर टांगले होते. दलित साहित्यिक, विचारवंत बाबासाहेबांच्या परिवर्तनवादी विचारांचा पाईक बनला होता. तुषार भाग्यवंत हे महाराष्ट्रातील एक दलित साहित्यिक आहेत. त्यांनी बाबासाहेबांच्या विचारांची प्रेरणा घेतली आहे. भाग्यवंत यांनी कोंडाळ, मांत्रिक, वाजप या दलित साहित्यकृती निर्माण केल्या आहेत. 'कोंडाळ' ही तुषार भाग्यवंत यांची आत्मकथनपर कादंबरी. या कादंबरीला रत्नाप्पा अण्णा कुंभार साहित्य पुरस्कार देऊन गौरविण्यात आले आहे.

रणजित देसाई साहित्य पुरस्कारही मिळाला आहे. प्रस्तुत शोध निबंधात 'कोंडाळ' ह्या कादंबरीतील विचारांचा परामर्श घेणे माझ्या दृष्टीने आवश्यक ठरते.

चंदगड तालुक्यातील सातवणे हे एक गाव. गावात अनेक जाती जमातीचे लोक राहतात. महार, मांग, ढोर, चांभार, रामोशी, धनगर यासारख्या समुहांचे वाडे असतात. त्यांना महारवाडा, मांगवाडा, धनगरवाडा या नावाने ग्रामीण भागात संबोधले जाते. समाजातील या माणसांचे जीवन अत्यंत हालाखीचे, दैन्य, दारिद्र्याचे असते. काही ठिकाणी आजही ते जसेच्या तसे असल्याचे दिसून येते. त्यांच्या या जीवनात राहणीमानात बदल व्हायला हवा. त्यांचे समाजपरिवर्तन व्हायला हवे, हा विषय आणि आशय घेऊनच या कादंबरीचे लेखन तुषार भाग्यवंत यांच्याकडून झाले आहे. त्यांचे दुःख, दैन्य, दारिद्र्य नष्ट व्हावयाचे असेल तर ते उघड केले पाहिजे. दे दडपुन ठेवता येणार नाही. तुषार भाग्यवंत यांनी आपल्या जीवनातील हे वास्तव उघड केले आहे. त्याला वाचा फोडली आहे. आपल्या वाट्याला जे हालाखीचे जीवन आले ते इतरांच्या वाट्याला येऊ नये ही भुमिका घेऊन त्यांनी साहित्य लेखन केले. त्यांनी आपल्या कादंबरीत त्यांच्या सभोवतालची, त्यांच्या नात्यागोत्याची माणसे पात्रं म्हणून उभी केली आहेत. समाजातील या माणसांचे हीन, दिनपण जाऊन त्यांचे जीवन फुलावे, आनंदी व्हावे, त्यांनी इतरांसारखे समाधानी जीवन जगावे, हसावे, खेळावे, माणूस म्हणून माणसात यावं, माणसासारखं जगावं असे तुषार भाग्यवंत यांना सांगावयाचे आहे.

तुषार भाग्यवंत यांच्या वडीलांचे नाव रवळू आहे तर आईचे नाव पार्वतीबाई आहे. ग्रामीण भागातील हे सर्वसामान्य कुटुंब पोटासाठी अनेक प्रकारचे काबाडकष्ट करीत होते. वाजप वाजवीत होते. पोटाला मिळेल ते खात होते आणि जगत होते. तुषार भाग्यवंत वडीलांच्या संसाराला हातभार लावत होते. त्याचबरोबर शिक्षणही घेत होते. तुषार भाग्यवंत यांनी बी.ए., एम.ए., एम.एड्. पर्यंत शिक्षण घेतले आहे. सावंतवाडी येथील पंचम खेमराज महाविद्यालयात ज्युनिअर विभागाकडे शिक्षकाची नोकरी केली आहे. आपले दैनंदिन शिकविण्याचे काम करून भाग्यवंत यांनी 'कोंडाळ' सारखी एक धगधगते वास्तव दाखवून देणारी कादंबरी लिहिली. कादंबरीत आपल्या स्वतःच्या आयुष्याचे चित्रण केले आहे. जीवनातील अनेक प्रसंग घटना चितारल्या आहेत. जगण्याची रीत दाखवून दिली आहे. उपेक्षा, अवहेलना, अपमान दाखवून दिला आहे. समाजव्यवस्थेचे, रूढी परंपरेचे वर्चस्व दाखवून दिले आहे. माणसा-माणसांतील संबंध, नातीगोती चितारली आहेत. जीवनातील चालीरीती, रूढीपरंपरा यांच्या पगड्याने दलित माणूस संपूर्णतः उद्ध्वस्त झाला आहे याचे चित्रण केले आहे. दलित माणसाच्या आणि स्वतःच्या जीवनातील अनेक प्रसंगाचे वास्तव्य ओळखून तुषार

भाग्यवंत यांनी दलित समाजाचे दुःख, दैन्य, दारिद्र्य 'कोंडाळ' या कादंबरीत मांडले आहे. त्यांच्या सभोवतालचा समाज, त्या समाजातील माणसे, त्या माणसांचे राहणीमान, त्यांचे जगणे या कादंबरीत दाखवून दिले आहे. तुषार भाग्यवंत म्हणतात, 'म्हाराला जीभ होती, पण प्रतिकारासाठी नव्हती, म्हाराला हात होते पण सहकार्यासाठी, म्हाराला अक्कल होती पण विरोधासाठी नव्हे. म्हाराला न्याय पाहिजे होता पण बोलता येत नव्हतं. म्हाराचं जीवन शोषिताचं होतं.' (कोंडाळ, पृ. ३८) जातीयतेच्या कचाट्यात केवळ महार जातच अडकली होती असे नव्हे तर इतर अनेकांना जात या रोगाचा सामना आजही करावा लागत आहे. शोषण, पिळवणूक जातीच्या प्राबल्यानेच वाढत असते. कोणतीही जात असो, जात ही गोष्ट नष्ट झाली पाहिजे. तिला कवटाळून बसता कामा नये. शिक्षणाने आणि संघटीतपणाने माणसाच्या जीवनातील जातीची बंधने नष्ट व्हायला हवीत. जातीयतेच्या बंधनाने गर्भगळीत होऊन न जाता, खचून न जाता हिंमतीने उभे राहायला हवे. जाती व्यवस्थेने माणसाच्या वाट्याला दुःख, व्यथा आणि वेदनाच दिल्या आहेत. जातीच्या संस्थेचे उच्चाटन व्हावे असे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी लिहून ठेवले आहे.

तुषार भाग्यवंत यांनी 'कोंडाळ' या कादंबरीत आपल्या बालपणापासून ते आजवरच्या अनेक प्रसंगांचे चित्रण केले आहे. स्वतःच्या जीवनातील दुःख, दारिद्र्य, अनारोग्य, उपासमार, सामाजिक विषमता, जातीय वेगळेपण, दलित मागास जातीयता याला वाचा फोडली आहे. अनेक प्रकारची व्यथा उपेक्षा आणि वंचितता दाखवून देवून कौटुंबिक हालअपेष्टा यांच्यावर नेमकेपणाने बोट ठेवले आहे. तुषार भाग्यवंत यांनी 'कोंडाळ' या कादंबरीत एक प्रसंग सांगितला आहे. "ते सुगीचे दिवस होते, बाळ्या म्हाराच्या दारात लक्ष्मीकारांनी देवीची पेटी उतरली. सगळ्या बायांनी सुपातून पसा मापटंभर भात घेऊन देवीच्या पुढ्यात सुपं ठेवली. सुपातील भात झोळीत गेलं. अंगारा सुपात ठेवला गेला. तुषार भाग्यवंत यांची आई पाया पडायला गेली. आईने देवीच्या पाया पडुन उठून पाहिलं तोच देवीच्या हातात अडकून ठेवलेले काकण खाली पडलं. लगेच लक्ष्मीकारानं ते काकण आईच्या सुपात ठेवलं व म्हणाला, 'बाई देविचा नवस फेड. देवी यस, बरकत देईल, चोळी-नारळानं देवीची ओटी भर. पाच रूपये देवीला दक्षिणा ठेव', आई घाबरली. तसंच काकण अंगान्यासह सुपातून घेऊन आली. बाबा घरात होता. बाबाला दावलं, लक्ष्मीकारानं भरायला सांगितलेली ओटी बाबानं नीट ऐकून घेतली. बाबानं शांतपणे विचार केला व आईला म्हणाला, 'ते फेकून दे उकिरड्यावर!' नंतर काय ते बघू, देव या भिकान्याच्या पेटीत असता तर गावा घरात भिक मागत कशाला फिरले असते! ते पोटासाठी फिरतात त्यांच्याजवळ झॅट नाही'. आईला बाबाचं म्हणणं पटलं होतं पण उकिरड्यावर

काकण टाकायला धीर होईना. आई म्हणाली, मी परत काकण देवी जवळ ठेवतो. तुम्ही माझ्याबरोबर तिकडं या. खरंच, बाबा जवळच गप्प उभा होता. आईने काकण देवीसमोर ठेवलं. लक्ष्मीकार आश्चर्याने आईकडं पाहू लागला. म्हणाला, बाई चोळी, खण, नारळ पाच रूपयाची देवीची ओटी भरून परत करायचं. आई म्हणाली, आम्हाला नवस नाय करायचा, आम्हाला नाय ओटी भरायची. संबंध महार समाजातील स्त्रियांचे प्रतिनिधित्व बंडाच्या स्वरूपात आईनंच प्रथम ठणकाऊन सांगितले असावं.” (कोंडाळं, पृ. ५१)^२ तुषार भाग्यवंत यांच्या आईवडीलांच्या जीवनातील एक प्रसंग त्या समाजातील श्रद्धा, अंधश्रद्धा भिरकावून देऊन बंडखोरीची भाषा करतो, देवदेवस्कीला फेकून देऊन डॉ. आंबेडकरांच्या विज्ञानवादी विचारांचा अंगीकार करतो हाच परीवर्तनाचा, समाज बदलण्याचा विचार होय.

तुषार भाग्यवंत यांच्या ‘कोंडाळं’ या कादंबरीत भाग्यवंत यांनी अनेक प्रसंगाचे चित्रण केले आहे. भाग्यवंत यांना शिक्षणाचं महत्त्व कळलं होतं. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा शिक, संघटीत व्हा आणि संघर्ष करा हा मूलमंत्र मनोमन पटला आहे. शिक्षणाने माणून आतून बाहेरून बदलून जातो हे भाग्यवंत यांनी करणी आणि कृतीने दाखवून दिले आहे. शिक्षण हीच एक संधी आहे. ती आजवर समाजातील अनेक घटकांना मिळालेली नाही. या समाजातील ऐतखाऊ, फुकटे आजही शिक्षण हे उपजीवीकेचे साधन मानून ते आडमार्गाने मिळविणे त्यातून गैरमार्गाचा अवलंब करणे पसंत करतात. त्यांना शिक्षणाचे योग्य ते धडे, योग्य त्या परीक्षा नको असतात. आरक्षणाने नोकरी करणारे त्यांना आवडत नाहीत. त्यांच्या विषयी गैरसमज पसरवून त्या उपेक्षित, वंचीत समाजातील माणसांना, नोकरदार वर्गाला ते एकटे पाडतात त्यांना सामावून घ्यायला ते तयार नसतात. त्यांचा अपमान, उपमर्द करणे आपला स्वार्थ साधण्यासाठी वेळेप्रसंगी शिवीगाळ आणि मारहाण होणे हे वास्तव या कादंबरीचा आशय ठरतो.

कादंबरीच्या दुसऱ्या भागात तुषार भाग्यवंत यांना नोकरी मिळाली. नोकरी मिळविताना आणि ती टिकवून ठेवताना तुषार भाग्यवंत यांना ज्या खस्ता खाव्या लागल्या त्या दलित तरुणांच्या भोगाचे प्रतिनिधित्व करतात. आजही असे अनेक तरुण या नोकरीसाठी अनेक प्रकारची आडे आखाड्यांना सामोरे जात आहेत. तोंड दाबून बुक्क्यांचा मार सहन करीत आहेत. नोकरीतील अन्याय, अत्याचार, शोषण आणि पिळवणूक कमी झालेली नाही. कित्येक दलित तरुणांना नोकरी टिकविण्यासाठी तोंड द्यावे लागत आहे. हे वास्तव या कादंबरीच्या आशयाने स्पष्ट होते. शिक्षणाने माणूस शहाणा होतो, सज्ञान होतो असे म्हटले जाते. त्याचा संतापजनक पुरावा या कादंबरीत रेखाटला आहे. माणसाने

शिक्षणाकडे एक मार्गदर्शक ठेवा म्हणून पाहायला हवे. शिक्षणाचं महत्त्व ज्यांनी जाणलं त्यांनीच शिक्षणाचा प्रचार आणि प्रसार करायला मदत केली. त्यांनी गरीब होतकरू, जिज्ञासू मुलांना शिक्षण दिलं, आर्थिक पाठबळ दिलं. हे शिक्षणाच्या सामर्थ्यानेच शक्य झाले. फुले, शाहू, आंबेडकर, कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या वशाने आणि वारशाने शिक्षणाचा प्रवाह तळात पोहचविला. लोक शिकू लागले. त्यांनी आपल्या समाजाच्या व्यथा जाणून घेतल्या त्यावर उपाय शोधावा यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न केले. प्रयत्नांची पराकाष्ठा करणाऱ्या तरुणांची महाराष्ट्रात रांग लागलेली आहे. त्या रांगेतील तुषार भाग्यवंत एक धडाडीचे लेखक, बंडखोर साहित्यिक, विद्रोही कार्यकर्ते आहेत. हे त्यांच्या कादंबरी विचारावरून स्पष्ट दिसून येते.

तुषार भाग्यवंत यांनी फुले, शाहू, आंबेडकर यांच्या विचाराची कास धरली आहे. त्यांनी इथल्या मातीत पाय रोऊन इथल्या धर्माद्यांना, कर्मठवद्यांना, सनातन्यांना, प्रतिगाम्यांना, ब्राह्मण्याला प्रश्न विचारून त्यांच्या समोर आव्हान उभे केले आहे. तुषार भाग्यवंत लिहितात, “दलितांनी सतत हालात, यातनेत पिचत राहिले पाहिजे, हा तर उच्च समजला जाणाऱ्या जातीचा अडाहास! आम्ही गरीबीत रहावं भिकारी व्हावं, दारिद्र्ययात पिचावं, अन्नाशिवाय टाचा घासाव्यात, त्यांची म्हारकी आपल्या घशात पडावी हाच त्यांचा उदात्त हेतू असतो.” (कोंडाळ, पृ. ९८-९९)^३ असा निराशावाद बाळकून चालणार नाही. तर प्रस्थापितांना प्रतिउत्तर द्यायला हवे, दलितांनी अडाणीपण टाकून देऊन शिकले पाहिजे, सुधारले पाहिजे. आम्ही आमचे जीवन बदलून टाकलं पाहिजे. आमची परिमाणे आम्ही ठरविली पाहिजेत. असे घडले तरच इतरांना ती चपराक ठरेल. बऱ्याबोलाने जर काही मिळत नसेल तर ते हिसकावून घेतले पाहिजे. नाहीतर मुडकं मारून मिळविलं पाहिजे. तरच सामाजिक न्याय प्रस्थापित होईल आणि दलितेतरांना त्यांचे उत्तर मिळेल हा भाग्यवंत त्यांच्या तळमळीमागे या कादंबरीचा विषय दिसून येतो.

अनेक नवे लेखक सामाजिक, साहित्यिक वास्तवाचे भान ठेऊन लेखन करतात. परिवर्तनवादी विचाराचे लेखन करतात. ते आपले आणि आपल्या जातीबांधवांचे दुःख, दैन्य वेशीवर टांगतात. हे जरी खरे असले तरी माणसाला माणूस म्हणून जगायला लावणाऱ्या विचारांची कास त्यांनी धरायला हवी. वैचारिक लेखन करायला हवे. लेखनाच्या आणि साहित्याच्या परिभाषेत माणसाचे माणूसपण हरवायला नको, माणसाचं अस्तित्व हरवायला नको, माणूस हा माणूसच आहे तो माणूसच राहिला पाहिजे हे घडून यायला हवे. तुषार भाग्यवंत यांनी माणसाचे अस्तित्व दाखवून दिले आहे. बाबासाहेबांच्या विचारांचे बळ दाखवून दिले आहे. बाबासाहेबांच्या संघर्षाची उपदेशाची जाणीव करून दिली आहे. तुषार भाग्यवंत म्हणतात, “आजवर माझ्या दलित बांधवांच्या मोडक्या

घरात डॉ. बाबासाहेबांचा फोटो सर्वांना आवाहन करीत होता. जागे व्हा, माणसात या, शिक्षण घ्या, अंधारातून प्रकाशाकडे चला, प्रथम शिका नंतर जीवनाची वाटचाल करा." (कोंडाळं, पृ. १०२)^४ यावर शिक्षण हाच एकमेव उपाय आहे. तोच जीवनाचा मार्ग आहे.हा उपदेश भाग्यवंत यांनी स्विकारला आहे. तुषार भाग्यवंत यांचे विचार दलित माणसाला शिक्षणाच्या संधी शोधण्यास मदत करणारे ठरतात. ते उपजीविकेच्या संधीचा आणि साधनांचा विचार करायला लावतात. तुषार भाग्यवंत म्हणतात, "दलित समाजाला माणुसकीत यायचं असेल तर त्यांनी नोकरीसाठी शिकणार ही वृत्ती सोडून दिली पाहिजे. नोकरीसाठी आवश्यक पात्रता ही जरूर हवी, पण फक्त नोकरी हेच ध्येय न ठेवता सामाजिक संस्कारक्षमता वाढविण्यासाठी शिकायला हवे." (कोंडाळं, पृ. १०३)^५ आज अनेक समाजाचे नोकरी हेच उपजीविकेचे साधन बनल्याने ते शिक्षणाकडे व्यासंगीपणाने न पाहता केवळ नोकरीसाठी शिक्षण म्हणून पहायला लागले आहेत. दलित मागासवर्गीयांनी शिक्षणाकडे व्यासंगीपणाने पाहिले पाहिजे. तेच शिक्षणाचे खरे ग्रहनकर्ते आहेत. शिक्षणाप्रती त्यांची आस असायला हवी. शिक्षणाची गुणवत्ता ही मागासवर्गीयांमुळे गेली म्हणून बॉंब मारली जाते. हा दांभीक, दुष्टृप्पीपणा आता दलित सुशिक्षित तरुणांच्या लक्षात आला आहे. शिक्षण माणसाला माणुसकी मिळवून देते. तुषार भाग्यवंत म्हणतात, "माणुसकीने वागण्याचे ध्येय माणुसकीचे आचार, विचार, आशा, अपेक्षा, नीती परंपरा ह्या नंतर सोडवायला मिळतील पण प्रथम शिक्षणाची भूक भागवायला हवी." (कोंडाळं, पृ. १०३)^६ शिक्षणाशिवाय तरणोपाय नाही. जगण्याला अर्थ नाही. जीवन आणि ते जगणे हे मानवाचे ध्येय आहे. उपजीविका करण्यासाठी जसे उपजीविकेची साधने असावी लागतात. उपजीविकेच्या संधी उपलब्ध व्हाव्यात. केवळ नोकरी हेच उपजीविकेचे साधन नव्हे तर शिक्षणानेच माणुसकी, आचार, विचार आणि नीतीमत्ता याही प्राप्त करता येतात हे या समाजाने विसरून चालणार नाही.

समाजातील संघर्ष, वर्चस्व, मुजोरी हे दलित सर्वहारा माणसाच्या वाट्याला आले होते. त्यांना ते सहन करावे लागत होते. समाजातील सर्व शोषित, वंचित, उपेक्षित घटक एकत्र यावेत त्यांनी आपले स्वतःचे एक कोंडाळे करावे आणि आपल्यावरील अन्याय, अत्याचाराला वाचा फोडावी. मागासलेपणाच्या, दारिद्र्याच्या, गरीबीच्या आणि जातीच्या दलदलीतून बाहेर पडावे. उपासमारीवर मात करून उपजीविकेची साधने मिळवावीत. उपजीविकेच्या संधी शोधाव्यात. अज्ञान, अडाणीपण टाकून देऊन शिक्षण घ्यावे. शिकून सवरून शहाणे व्हावे ही अंतरीक तळमळ तुषार भाग्यवंत यांना गप्प बसू देत नाही. आपल्या पोटाला जसे चार घास मिळतात तसेच इतरांच्याही पोटाला चार घास मिळावेत हे शिक्षणाने शक्य आहे, या कादंबरीतील रवळ्याच्या भूमिकेने ते दाखवून दिले आहे. शिक्षणानेच सामर्थ्य यावर तुषार भाग्यवंत यांचा विश्वास आहे. मात्र समाजातील असा एक वर्ग आहे

तो अतिशय मिजासखोर, ऐतखाऊ फुकटा आहे. त्या समाजाला श्रेष्ठत्वाचे जणु लेणेच मिळाले आहे. 'जाता जात नाही, ती जात' या समाजाने जपली आहे. तुषार भाग्यवंत म्हणतात, "महार, मांग, चांभार, बेरड, न्हावी अशा कोणत्याही समाजातील माणसांना (ब्राह्मण) तुच्छतेने वागवित होते. काम करून घेत आणि कळत न कळत त्यांची या ना त्या मार्गाने कुचंबणा करीत." (कोंडाळ, पृ. १२२)^६ हे आजही कमी झाले आहे असे म्हणता येत नाही हे वास्तव तुषार भाग्यवंत यांनी 'कोंडाळ' या कादंबरीत रेखाटले आहे. समाजातील ह्या तुच्छता, कुचंबना, अवहेलना, अपमान नष्ट झाले पाहिजेत. त्यासाठी बंड करून उठले पाहिजे. त्याची चीडआणि चाड मस्तकात आगडोंब उसळविते. तुषार भाग्यवंत यांच्या वाट्याला आलेला प्रसंग वाचून संताप येतो. एक शिक्षक माणूस आणि त्याला दिलेली शिवीगाळ, वेळप्रसंगी केलेली मारहाण हे समस्त मानव प्राण्याच्या अस्तित्वालाच काळीमा फासणारे आहे. अशा कृत्यांचा समस्त दलित वर्गाकडून निषेध. हे कळूनसुद्धा मस्तवालपणे ते कृत्य केले जात असेल तर त्याची मस्ती उतरविण्याची ताकद ही आजच्या सुशिक्षित तरुणातच असायला हवी, ती ताकद दिसून यावी, याचे भान दलित तरुणांना असावे, यासाठीच अशा साहित्यकृती मार्गदर्शक ठरत असतात. त्यावर लेखन हाच एकमेव मार्ग आहे, असे प्रस्तुत लेखकाचे ठाम मत आहे.

माणसाच्या जीवनात अनेक प्रसंग येतात, ते सुखद असतात तसेच दुःखदही असतात, परंतु मिजासखोरीच्या वर्चस्वातून, श्रीमंतीच्या घमेंडीतून, सवर्णतेच्या मोठेपणातून या जखमा करून जातात, जुलूम जबरदस्तीच्या वासनेतून जी लक्तरे काढली जातात, ती मनावर घाव घालतात आणि मनाला पेदून उठवितात. त्यातून माणसाचे जीवन बदलून जाते, त्याच्या जीवनाला कलाटणी मिळते, ही कलाटणीच एकवेळ माणूस म्हणून जगायला शिकविते. तीच बळ देते, तीच बंडखोरी ठरते, तेच क्रांतीकारी विचार ठरतात. तुषार भाग्यवंत यांनी जे सत्य आहे, आणि अनुभवले आहे तेच मांडले त्यातूनच समाजाचे परिवर्तन ठरावे. सामान्य माणूस सावद व्हावा हेच या निबंध लेखनाचे आणि विचारांच्या सामर्थ्याचे फलित आहे.

तुषार भाग्यवंत यांनी आपल्या साहित्यातून आपल्या समाजाला, दलित समाजाला काही सूचना केल्या आहेत. त्यांना उपदेश केला आहे. समजुतदारपणाचे चार शब्द सांगितले आहेत. हे काही थोडे थोडे नाही. या गलितगात्र समाजाला जातीयतेच्या, रूढीपरंपरेच्या आणि हिंदू धर्मातील कर्मकांडाच्या, अंधश्रद्धेच्या जोखडातून, बंधनातून बाहेर काढावयाचे हेच एकमेव हत्यार आहे. निखळ आणि निरपेक्ष प्रबोधनाची आजही गरज आहे. हे प्रबोधन फुले, शाहू, आंबेडकर यांच्या जयंती, पुण्यतिथी आणि विचारस्मरण यासारख्या कार्यक्रमातून घडून यायला हवे, ते आजही अडाणी, अज्ञानी, अर्धशिक्षित माणसांना नवे बळ देणारे, नवी ऊर्मी, नवे सामर्थ्य देणारे प्रेरणादायी ठरते. तुषार भाग्यवंत यांनी अशा जिवंत आणि ज्वलंत विचारांची कास धरली आहे. ते आत्मसात केले

आहेत, परिवर्तनवादी विचाराचा व्यासंग वाढवला आहे. या विचारांच्या आणि कार्यकर्त्यांच्या फळीत उभे राहून तुषार भाग्यवंत आपल्या परीने कार्य करीत आहेत. त्यांनी 'उपरा', 'मुक्काम पोस्ट देवाचे गोठणे', 'बलुतं', गोदावरी परूळेकरांचे 'माणूस जेव्हा जागा होतो' या सारख्या माणूस आणि माणसाचं जीवन चितारणाऱ्या अतुलनीय साहित्यकृती अभ्यासून या समाजातील प्रतिगाम्यांना, सनातन्यांना खऱ्या अर्थाने चपराक दिली आहे. परिवर्तनवादी लढ्यातील आपले स्थान मजबूत केले आहे. माणसाच्या जीवनातील उपजीविकेचे महत्त्व जाणणाऱ्या साहित्यकृती माणसाला उभ्या करतात. माणसाला जगण्याची ऊर्मी देतात, त्याच अशा साहित्यकृती होत. अशा अनेक साहित्यकृतींनी गरीब-श्रीमंत, उच्च-निच, उपेक्षित आणि वंचित यांच्यातील भेद, विषमता दाखवून देऊन परिवर्तनवादी विचारांची आवश्यकता वर्तविली आहे. समाजातील विषमता नष्ट करण्यास अशा साहित्यकृती हातभार लावत आहेत असा मला विश्वास वाटतो.

संदर्भ व टीपा :

- १) भाग्यवंत तुषार, कोंडाळ, अजब पुस्तकालय, कोल्हापूर, आवृत्ती जानेवारी १९८६, पृ. ३८.
- २) तत्रैव, पृ. ५१.
- ३) तत्रैव, पृ. ९८-९९.
- ४) तत्रैव पृ. १०२.
- ५) तत्रैव पृ. १०३
- ६) तत्रैव, पृ. १०३.
- ७) तत्रैव, पृ. १२२.